

УДК 786.2

DOI 10.32461/2226-3209.1.2023.277679

Цитування:

Оболенська М. М. Антиципація в концертній практиці піаніста-концертмейстера в контексті емоційного інтелекту. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2023. № 1. С. 264–268.

Obolenska M. (2023). Anticipation in Pianist-Accompanist's Concert Practice in the Context of Emotional Intelligence. *National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald: Science journal*, 1, 264–268 [in Ukrainian].

Оболенська Марія Михайлівна,

кандидат мистецтвознавства,

провідна концертмейстерка

Харківського національного університету

мистецтв імені І. П. Котляревського

<https://orcid.org/0000-0002-4044-9633>marieobolenchik@gmail.com

АНТИЦИПАЦІЯ В КОНЦЕРТНІЙ ПРАКТИЦІ ПІАНІСТА-КОНЦЕРТМЕЙСТЕРА В КОНТЕКСТІ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Мета статті – дослідити функціонування антиципації в кореляції з емоційним інтелектом у роботі піаніста-концертмейстера в концертній фазі. Емоційний інтелект – це здатність працювати з емоціями, зокрема й передбачати їх. Антиципація – це властивість психіки передбачати найближчі за часом події, а також емоції. Саме на цій точці перетину й вибудовується концепція роботи. **Методологія дослідження.** Для досягнення заявленої мети послугуємося такими методами: системний – дає змогу дослідити принципи функціонування антиципації як атрибуту системи емоційного інтелекту; психологічний – націлений на розгляд вроджених і набутих закономірностей роботи людського мозку крізь призму психології; метод теоретичного моделювання – дає можливість сконструювати умовні моделі можливих реальних ситуацій. **Наукова новизна** дослідження полягає у виявленні прямої взаємозалежності антиципації і емоційного інтелекту та проектуванні їх функціонування на творчу роботу піаніста-концертмейстера. У процесі концертного виконання завжди є елемент непередбачуваності, що забезпечує відкритість поля емоційних реакцій. Для піаніста-концертмейстера складність полягає не лише в опрацюванні власних емоцій, а й у підготовці відповіді на концертну емоцію партнера. Щоб мінімізувати втрати на сцені, знадобиться вміння працювати інструментами емоційного інтелекту, серед яких значну роль відіграє антиципація. **Висновки.** Обґрунтовано важливість розуміння актів антиципації задля успішного використання ресурсів емоційного інтелекту. Розширення спектра ресурсів власного тіла шляхом усвідомленого переведення вроджених задатків у контрольовані свідомістю процеси піднімає професійну діяльність піаніста-концертмейстера на вищий рівень творчої майстерності.

Ключові слова: антиципація, очікування, емоційний інтелект, піаніст-концертмейстер.

Obolenska Mariia, Ph.D in Art Studies, Leading Accompanist, I.P. Kotlyarevsky Kharkiv National University of Arts

Anticipation in Pianist-Accompanist's Concert Practice in the Context of Emotional Intelligence

The purpose of the article is to investigate the functioning of anticipation in correlation with emotional intelligence in a pianist-accompanist's work in the concert phase. Emotional intelligence is the ability to work with emotions, including the ability to anticipate them. Anticipation is the property of the psyche to foresee the next events in time, including emotions. This is the point of intersection that the concept of the article is built on. **Research methodology.** To achieve the declared purpose, we use the following methods. Systemic method allows us to explore the principles of functioning of anticipation as an attribute of the emotional intelligence system. Psychological method is aimed to consider the congenital and acquired patterns of the human brain through the prism of psychology. A method of theoretical modeling helps to construct speculative models of potential real situations. **The scientific novelty of the research** consists in revealing the direct co-dependence of anticipation and emotional intelligence and projecting their functioning on the pianist-accompanist's creative work. There is always an element of unpredictability in the process of concert performance, which ensures the openness of the field of emotional reactions. For a pianist-accompanist, the difficulty lies not only in working out one's own emotions, but also in preparing a response to a partner's concert emotion. To minimise losses on stage, one will need the ability to work with the tools of emotional intelligence, among which anticipation plays a significant role. **Conclusions.** The importance of understanding the acts of anticipation for a successful use of the resources of emotional intelligence is substantiated. Expanding the range of resources of one's own body by consciously transferring innate predispositions into the processes controlled by consciousness raises the professional activity of a pianist-accompanist to a higher level of creative mastery.

Key words: anticipation, expectation, emotional intelligence, pianist-accompanist.

Актуальність теми дослідження. Оскільки антиципація є вродженою біологічно важливою властивістю психіки з функціоналом адаптивного механізму, вона широко проявляється на всіх рівнях людської діяльності. Термін «антиципація» багатозначний, і його застосовують у філософії, психології, медицині, лінгвістиці, астрономії, економіці. В англійському варіанті *anticipation* також використовують у музиці як аналог музичного терміна з гармонії «предйом». Характерною рисою антиципації у всіх сферах є властивість передбачення деякої події з найближчого майбутнього. У цьому дослідженні розглянемо психологічний аспект антиципації.

Мозок постійно накопичує досвід, аналізує та сортує отриману інформацію, для того щоб надалі мінімізувати витрати енергії. Отже, коли відбувається взаємодія з деякою подією, яка раніше вже мала місце в минулому, психіка працює на випередження, передбачаючи реакцію у відповідь. Такою подією виступає конкретна фізична дія, яка має емоційне забарвлення. Емоції завжди визначають характер реакції, оскільки не існує «чистої» емоції у відриві від фізичного її втілення, так само як і фізична дія не виникає сама по собі без емоцій. Тому цікавим та актуальним є вивчення феномену антиципації саме в контексті прояву емоційного інтелекту.

Емоційний інтелект як підконтрольна свідомості система піддається широкомасштабному аналізу, і її можна розвивати та поліпшувати. Володіння інструментами цієї системи та розуміння її функціоналу дає змогу будь-якій людині якісно поліпшити свої професійні навички. Діяльність піаніста-концертмейстера являє собою тандем музичних і соціальних якостей. Обидва ці аспекти тісно пов'язані з роботою емоцій, де окремі компоненти виступають предметом антиципації.

Емоційний інтелект – це здатність працювати з емоціями, зокрема й передбачати їх. Антиципація – це властивість психіки передбачати найближчі за часом події, а також емоції. Саме на цій точці перетину й вибудовується концепція дослідження. Емоції відображаються у фізиці тіла: серцебиття, дихання, м'язовий стан тощо. Усе це безпосередньо відбивається на взаємодії з інструментом і формує характер звучання конкретного музичного твору. Антиципація також має вихід через фізичне тіло: слух, зір, м'язові скорочення. Комплекс таких дій націлений на взаємодію з інструментом і, відповідно, має пряме відбиття в характері

виконуваної музики. Складність і водночас інтерес роботи піаніста-концертмейстера полягає у вирішенні комплексних музичних завдань, що узагальнюють всі труднощі ансамблевого виконавства.

Репетиційний процес відбувається зазвичай у відносно спокійному й стабільному емоційному стані. Концертний виступ завжди відрізняється за ступенем емоційного напруження. Заздалегідь можна продумати й навіть відрепетирувати окремі емоційні реакції. Однак завжди наявний елемент непередбачуваності, що забезпечує відкритість поля емоційних реакцій. Для піаніста-концертмейстера складність полягає не лише в опрацюванні власних емоцій, а й у підготовці відповіді на концертну емоцію партнера.

Емоція продукується у двох напрямках: емоція, яку виконавець хоче передати в музиці, і та, яка є реакцією організму у відповідь на зовнішній подразник (переляк, невпевненість, страх сцени, піднесеність, збудженість тощо). Перший тип є контрольованим, штучною емоцією. Другий, відповідно, природною емоцією, з якою треба попрацювати, приборкати, щоб вона не перешкождала продукуванню штучної емоції, яка, в ідеалі, має бути спільною в ансамблевих партнерів. Природна емоція в кожного члена ансамблю індивідуальна. Завдання концертмейстера полягає як у вмінні впоратися зі своїми емоціями, так і зрозуміти емоцію партнера. Впоратися з природною реакцією організму означає привести себе в емоційно нейтральний стан, який буде слугувати основою для формування штучної емоції. Не завжди природні реакції можуть бути приведені в нейтральний стан, що стосується і піаніста, і соліста. Цей фактор необхідно враховувати, швидко аналізувати та продуктивно з ним працювати. Однією зі складових емоційного інтелекту є властивість адаптивності. Маємо на увазі готовність нервової системи швидко реагувати на позаштатні ситуації, проявляти гнучкість у прийнятті рішень. Для продуктивної адаптивності необхідний ще один компонент, яким і є антиципація.

Мета статті – дослідити функціонування антиципації в кореляції з емоційним інтелектом в роботі піаніста-концертмейстера в концертній фазі.

Аналіз досліджень і публікацій. У межах проблематики нашого дослідження були задіяні наукові праці із психологічної галузі, зокрема розробки українських науковців: І. Батраченко (2010), Г. Міськов (2017), Д. Ніколенко (2014). В опрацьованих розвідках

знаходимо всю необхідну інформацію стосовно базової термінології та загальних принципів функціонування антиципації. Дослідження, що орієнтовані суто на музичну сферу, представлені працями Е. Negretto (2012), D. Huron (2006). У них акцентовано на феномені антиципації як важливого компонента професійної діяльності музиканта.

Виклад основного матеріалу. Для розуміння, що являє собою антиципація, за версією українських науковців, звернімося до дослідження Д. Ніколенка: «Антиципація як когнітивно-регулятивний процес і здатність діяти та приймати ті чи інші рішення з певним просторово-часовим випередженням щодо очікуваних, майбутніх подій виступає одним з інтегративних психологічних феноменів, які забезпечують вищий рівень адекватної поведінки і діяльності людини» [3, 23]. У своїй статті автор розшифровує антиципацію як випереджально відображальну дійсність. Психологи виділяють три функції антиципації: регулятивна, когнітивна та комунікативна [5, 84]. Регулятивна функція сприяє зміні власної поведінки залежно від очікування певних подій у ближньому майбутньому. Когнітивна функція визначається характером діяльності, притаманним людському мозку. Комунікативна функція дає змогу робити певні прогнози стосовно поведінки оточення, передбачати їх дії та слова, зокрема й з незнайомцями. Згідно з Д. Ніколенком, «функції психіки проявляються у феноменах антиципації в нерозривній єдності, що дає змогу розглядати їх як системні процеси, тобто інтегральні характеристики психічної діяльності» [3, 25]. Не менш важливою є і творча складова феномену антиципації, бо саме на уяві й ґрунтується процес передбачення можливих подій ближнього майбутнього.

Основна помилка в трактуванні значення слова «антиципація» полягає в змішуванні близьких понять (очікування, антиципація, експектація, передчуття, передбачення, інтуїція) та підміна одним словом іншого в повсякденному житті. Щоб розібратися в дефініціях, необхідно звернутися до англійської мови. Якщо в українській мові слово «антиципація» не є широко вживаним, а використовують лише як специфічний термін, то в англійській мові воно є частотним у побуті людей. Специфіка феномену антиципації відбивається в просторово-часовому факторі, націленому на найближчі події, який задіює всі чуттєві системи організму. Із цього випливає головний відмінний чинник антиципації від інших близьких понять – «максимальне

усунення невизначеності в ході прийняття рішень. Іншими словами, антиципація – це не тільки просторово-часове випередження, але й той чи інший ступінь повноти й точності прогнозування» [3, 27]. Точність у передбаченні найдрібніших нюансів у процесі виконання музичного твору є значним фактором успіху піаніста-концертмейстера в його концертній практиці.

Ба більше, антиципація стає внутрішньою потребою виконавця, а спонуканням до її виникнення слугує емоційний стан. Як приклад, наведемо дослідження Г. Міськова: «... одна з важливих складових екзистенціальної психології – робота з почуттям тривоги. Тривога приводить до виникнення антиципаційного процесу, що викликає перегляд життєвих орієнтацій і осмислення існування, у зв'язку з чим антиципація набуває характеру просторово-часового упередження подій» [2, 5]. Крім почуття тривоги музикантові на сцені доводиться стикатися з безліччю інших негативних емоцій, впоратися з якими допомагає емоційний інтелект, у системі якого антиципація відіграє важливу роль.

Для розуміння відмінностей між антиципацією та очікуванням звернімося до дослідження Е. Негретто [7], у якому основним завданням автор ставить пошук ключових елементів, що впливають на осмислення повсякденного музичного досвіду. У результаті аналізу перцептивного акту провідна роль надається процесу очікування як головному чиннику смислотворчості. Очікування інтенційно спрямоване в майбутнє і впливає зі статистичної частотності повторення музичних структур. У разі порушення очікування виникають емоції. Автор зазначає, що очікування належить до комплексних ментальних процесів, які є фундаментальними для розуміння музики.

Антиципація є особливим моментом у процесі очікування, у якому слухач відтворює у своїй свідомості, як саме музика має розвиватися. Очікування повністю залежать від минулого досвіду, навчання та накопичених знань. Основна відмінність очікування та антиципації, на думку Негретто, полягає в тому, що очікування належить до чогось можливого, але не чітко визначуваного, має імовірнісну характеристику. Антиципація ж спрямована на специфічну подію, яка вже відома. Антиципація не є актом сприйняття, тому що не збігається із сенсорним досвідом. При антиципації реакція на подію настає раніше, ніж відбувається сама подія. Очікування – це

біологічна функція, яка готує реакцію на подію, а антиципація дає змогу зреагувати до самої події. Незважаючи на те, що стаття Негретто висвітлює суто сприйняття музики з позиції слухача, вважаємо цілком доречною проєкцію ідей на виконавський процес, зокрема на концертну діяльність піаніста-концертмейстера.

Цікавим є дослідження Девіда Гурона [6], у якому знаходимо також відмінності між очікуванням та антиципацією. Так, згідно з автором, антиципація є особливим видом більш глобального процесу очікування. Вона націлена на найближче майбутнє і дуже чітка в прогнозах. Гурон акцентує на тому, що антиципація має позитивне та приємне забарвлення, викликає збудження від самого процесу очікування. Додамо до викладеного вище той факт, що подія, яка прив'язана до акту антиципації, викликає певні емоції, які, відповідно, залежать від ступеня збігу прогнозованого з реальним. Якщо подія підтверджує очікування – продукуються емоції задоволення. Якщо ж очікування порушується, включаються емоції незадоволення. Мозок моментально намагається розібратися, що пішло негаразд у його розрахунках, запускається процес аналізу помилки. Однак, якщо ми говоримо про концертне виконання, то така мозкова робота гальмує активність наступних антиципаційних актів, які плінуть безперервно. Щоб уникнути майбутніх помилок, ступору або навіть фрустрації, необхідно вміти працювати з різними видами емоцій, і переважно з негативними. Успішне опрацювання емоцій базується на попередній рефлексивній роботі, основу якої становить аналіз власних можливостей, зокрема й прогнозування імовірнісних подій. Свідома праця над розвитком антиципації, на думку І. Батраченко, «відкриває нові резерви в аналітичній роботі над образом майбутнього. Зокрема, це стосується більш глибокої рефлексії неусвідомлюваних та малоусвідомлюваних компонентів суб'єктивної моделі майбутнього» [1, 374].

Щоб наочно відчувати дію антиципації, звернімося до наступного прикладу. Почнемо співати гаму до мажор у висхідному русі й зупинимося на ноті сі. Після ноти сі закономірно очікується нота до. Якщо так і не доспівати ноту до, то це навіть певною мірою болісно для мозку. Акцентуємо особливо на тому, що антиципацією в цьому прикладі є саме короткостроковий акт передчуття розв'язання неустоя в устій. Якщо заздалегідь за якийсь час запланувати відтворення ноти до після ноти сі, націлити всю увагу на очікування цієї події (що

можливо тільки в межах експерименту й складно увіяти в реальному житті), то в цьому випадку працює механізм планування та очікування. Зрештою, можна й зовсім не співати гаму та не розв'язувати сі в до. Очікування передбачає імовірність, унаслідок якої подія або відбувається з підкріпленням очікуваного, або спростовує його, а також припускає деяку часову розмежованість очікування від самої події.

Як додатковий приклад наведемо всім відому пісню Happy birthday to you. Заспівавши або почувши перші три рядки пісні, закономірно очікуєш четвертий. Якщо його не доспівати, мозок відчуватиме деякий час дискомфорт. На підтвердження цього звернімося до композиторського досвіду, де робота із законами антиципації вкрай важлива для успіху музичного твору в слухачів. «Антиципація – дуже субтильна емоція в музиці. Коли вона звершується гладко, слухачі навіть не фіксують її ефект. Для кожної пісні, яку ти пишеш, ти маєш запитати себе про те, що потрібно зробити, щоб викликати почуття антиципації? Запам'ятайте, антиципація – це така емоція, яка потребує своєчасного задоволення. Передчуття слухача випарується, якщо на сприйняття знадобиться занадто багато часу» [4].

Для музиканта акти антиципації дають змогу менше концентруватися на тексті та приділяти більше уваги передачі емоцій, характерові твору тощо. Антиципація залежить безпосередньо від причинно-наслідкових зв'язків. У процесі виконання можна антиципувати не тільки музичний матеріал, а й інші події, зокрема окремі моменти емоційного стану партнера по сцені. Наприклад, якщо соліст розхвилювався перед виступом (причина, то в нього почастішали пульс, дихання та серцебиття, і є імовірність, що на сцені він гратиме не в тих темпах, що репетирував (наслідок). Якщо цей факт свідомо зафіксувати, то підвищується готовність реагування саме на поточну проблему. У ширшому плані проявляється робота емоційного інтелекту. Точкове розв'язання специфічних завдань психофізіологічного реагування відбувається із задіянням механізмів антиципації. У своїй дисертації І. Батраченко для розвитку й тренування антиципації пропонує метод індивідуальної психологічної корекції: «Індивідуальна психологічна корекція та розвиток життєвого антиципування може реалізовуватися у формі футуробіографічно орієнтованого психологічного консультування. Фазу розпитування можна структурувати за допомогою імовірнісних футуроматриць,

семантичного спектра конструкта “щасливе – звичайне – нещасливе майбутнє” та виявлення антиципаційно-схемної оснащеності цього конструкта» [1, 384]. Зазначимо, що при достатньому рівні зацікавленості й мотивації професійне консультування психолога можна замінити на самотренінг, за допомогою якого можна конструювати моделі власного майбутнього.

Наукова новизна дослідження полягає у виявленні прямої взаємозалежності антиципації і емоційного інтелекту та проєктуванні їх функціонування на творчу роботу піаніста-концертмейстера.

Висновки. Професійна діяльність піаніста-концертмейстера являє собою сукупність великої кількості різноманітних навичок і вмінь. Для того щоб успішно використовувати всі ресурси фортепіано, необхідно володіти всіма ресурсами свого організму, перетворюючи вроджені властивості на підконтрольні свідомості інструменти. Розуміння того, як працює антиципація, дає змогу набагато якісніше підготуватися до концертного виступу.

У процесі попередньої підготовки репетирувати потрібно не тільки технічну складову, а й емоційну. Необхідно заздалегідь продумувати й моделювати в уяві власні реакції на можливі подразники. У концертному виконанні завжди є частка несподіваного, і щоб мінімізувати втрати, знадобиться вміння працювати інструментами емоційного інтелекту, серед яких значну роль відіграє антиципація.

Оскільки події розгортаються послідовно й залежать від причинно-наслідкових законів, ланки ланцюга подій можна спрогнозувати. Це працює на всіх рівнях викладення музичної думки – від афтакту й характеру наступної атаки до вибудовування загальної концепції твору. Розвиток і тренування емоційного інтелекту потребують когнітивних зусиль, тому цей процес, з одного боку, неймовірно банальний і простий, а з іншого – завжди забувається або відкладається на потім. Потрібно дисципліновано проробляти таку підготовчу роботу – і накопичення емоційного досвіду стане звичкою та якісно підвищить рівень професіоналізму піаніста-концертмейстера.

Література

1. Батраченко І. Г. Психологічні закономірності розвитку антиципації людини : дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.01. Дніпропетровськ, 2010. 461 с.

2. Міськов Г. В. Історичні засади формування терміну антиципація в модернізаційних процесах сучасної психології. 2017. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/185263065.pdf> (дата звернення: 04.01.2023).

3. Ніколенко Д. О. Психологічні особливості спостережливості в процесі випереджального відображення дійсності. 2014. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/648/5/nikolenko_ua.pdf (дата звернення: 05.01.2023).

4. Ewer G. How to Build Musical Anticipation. 2013. URL: <https://www.secretsofsongwriting.com/2013/11/21/how-to-build-musical-anticipation/> (дата звернення: 04.01.2023).

5. Georgieva D., Koleva A., Valchev G. Anticipation in the cognitive structure of speechreading in deaf pupils. *Trakia Journal of Sciences*. № 2. 2018. P. 83–89.

6. Huron D. Sweet anticipation. Music and the psychology of expectation. Cambridge, London. The MIT press. 2006. URL: https://www.researchgate.net/publication/209436188_Sweet_Anticipation_Music_and_the_Psychology_of_Expectation (дата звернення: 04.01.2023).

7. Negretto E. Expectation and Anticipation As Key Elements for the Constitution of Meaning in Music. *Teorema: Revista Internacional de Filosofia*. Vol. 31, № 3. 2012. P. 149–163.

Refernces

1. Batrachenko, Y. G. (2010). Psychological patterns of development of human anticipation. Doctor's thesis. Dnipro. 461 [in Ukrainian]

2. Miskov, H. V. (2017). Historical foundations of the term anticipation in the modernization processes of modern psychology. Retrieved from: <https://core.ac.uk/download/pdf/185263065.pdf> [in Ukrainian].

3. Nikolenko, D. O. (2014). Psychological features of observation in the process of anticipatory reflection of reality. Retrieved from: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/648/5/nikolenko_ua.pdf [in Ukrainian].

4. Ewer, G. (2013). How to Build Musical Anticipation. Retrieved from: <https://www.secretsofsongwriting.com/2013/11/21/how-to-build-musical-anticipation/> [in English].

5. Georgieva, D., Koleva, A., Valchev, G. (2018). Anticipation in the cognitive structure of speechreading in deaf pupils. *Trakia Journal of Sciences*, 2, 83–89 [in English].

6. Huron, D. (2006). Sweet anticipation. Music and the psychology of expectation. Cambridge, London. The MIT press. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/209436188_Sweet_Anticipation_Music_and_the_Psychology_of_Expectation [in English].

7. Negretto, E. (2012). Expectation and Anticipation As Key Elements for the Constitution of Meaning in Music. *Teorema: Revista Internacional de Filosofia*, 31, 3, 149–163 [in English].

Стаття надійшла до редакції 05.01.2023
Отримано після доопрацювання 06.02.2023
Прийнято до друку 14.02.2023